

Жаркынбаев Талайбек Жумабаевич, Алымбаев Жээнбек Байыскулович
СОВЕТ БИЙЛИГИНЕ КЫЗМАТ КЫЛГАН АЛЫМБЕК ДАТКАНЫН УРПАКТАРЫ
Жаркынбаев Талайбек Жумабаевич, Алымбаев Жээнбек Байыскулович
ПОТОМКИ АЛЫМБЕК ДАТКИ СЛУЖИВШИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ
Zharkynbayev Talaibek Zhumabaevich, Alymbayev Jeenbek Bayyskulovich
DESCENDANTS OF ALYMBEK DATKA WHO SERVED THE SOVIET GOVERNMENT

УДК. 94.(575.2)

Аннотация. Алымбек датканын неберелери Кадырбек Камчыбеков менен Жамшидбек Карабеков боюнча советтик изилдөөчүлөр А.И.Куниндин, П.Камерондун, Н.Тунтеевдин, профессор Б.Б.Зулуевдин, Гзавье Аллездин жана Т.Жаркынбаевдин эмгектеринде. Фергана областындагы саясий кырдаалга байланыштуу Түркстан фронтунун жана Түркстан Комиссиясынын түзүлүшү. Комиссиянын чечимине ылайык басмачыларга каршы компаниялык күрөшкө жергиликтүү калкты тартуу демилгелери. Эки каармандын Ош шаарында советтик аскердик окуудан өтүшү алар тарабынан басмачыларга каршы кыргыздардын ыктыярдуу атчандар отрядын уюштурулушу. Алардын Алай, Алайкуу, Өзгөн аймагында басмачылар кыймылына каршы күрөш аракеттери. Алардын саясий жана аскердик мансаптары, сыйлыктары. Жамшидбек Карабековго жогорку билимдүү инсан катары баа берүү. Берилген тарыхый сүрөттөргө камментарийлер жана тактоолор. Эки тарыхый инсанга карата репрессия учурунда жабылган жалаанын мотиви, профессор Б.Дж.Абдрахманов тарабынан архив булактарынан такталышы.

Негизги сөздөр. НКВД, репрессия, совет бийлиги, армия, басмачылар, атчандар полку, “эл душмандары”, Датка, Түркстан, Фергана.

Аннотация. По исследований внуки Алымбека Датки Кадырбека Камчыбекова и Джамишидбека Карабекова в научных трудах советские исследователи А.И.Кунина, П.Камерона, Н.Т. Тунтеева, иностранные исследователя Гзавье Аллеса, профессора Б.Б. Зулуева, и автор статьи Т.Жаркынбаева. Формирование Туркестанского фронта и Туркестанской комиссии в связи с политической ситуацией в Ферганской области. Инициативы по привлечению местного населения к компании борьбе с басмачеством в соответствии с решением комиссии. Прохождение двумя героями советского военного обучения в городе Ош, организация ими кыргызского добровольческого кавалерийского отряда против басмачей. Их усилия по борьбе с басмаческим движением в Алайском, Алайском, Узгенском районах. Их политическая и военная карьера, награды. Оценка Джамишидбека Карабекова как высокообразованной личности. Комментарии и уточнения к представленным исторические фотографии. Мотив клеветы, заключенный во время репрессий в отношении двух исторических личностей, профессор Б.Дж.Абдрахмановым из архивных источников.

Ключевые слова. НКВД, репрессии, советская власть, армия, басмачество, кавалерийский полк, “враг народа”, Датка, Туркестан, Фергана.

Annotation. According to the research, the grandchildren of Alymbek Datka Kadyrbek Kamchybekov and Jamshidbek Karabekov in scientific works are Soviet researchers A.I. Kunin, P.Cameron, N.T. Tuntееv, foreign researcher Gzavier Alles, professor B.B. Zuluev, and the author of the article T.Zharkynbayeva. Formation of the Turkestan Front and the Turkestan Commission in connection with the political situation in the Ferghana region. Initiatives to involve the local population in the fight against Basmachism in accordance with the decision of the commission. The passage of two heroes of the Soviet military training in the city of Osh, their organization of the Kyrgyz volunteer cavalry detachment against the Basmachi. Their efforts to combat the Basmati movement in the Alai, Alai, Uzgen districts. Their political and military careers, awards. Assessment of Jamshidbek Karabekov as a highly educated person. Comments and clarifications to the submitted historical photographs. The motive of slander, concluded during the repressions against two historical figures, Professor B.J.By Abdrakhmanov from archival sources.

Key words: NKVD, repression, Soviet government, army, basmachestvo, cavalry regiment, “enemies of the people”, Datka, Turkestan, Ferghana.

Албетте, иликтөөбүз Алымбек Датка менен Курманжан Датканын неберелери Кадырбек Камчыбеков менен Жамшидбек Карабеков жөнүндө болмокчу. Бул эки каарман

Кыргызстандын түштүк аймагында Совет бийлигинин чындалышына опол тоодой кызмат кылышып, 1937-жылы каардуу репрессиянын курмандыгы болушкан.

Эки тарыхый инсан жөнүндө маалымат, Фергана өрөөнүндөгү басмачылардын кыймылы боюнча айрым советтик адабияттарда кездешет. Бирок, өмүр таржымалдары астейдил изилденген эмес. Советтик тарыхчы А.И Куниндин эмгегинде Кадырбек Камчыбеков менен Жамшидбек Карабеков басмачылырга каршы кыргыздардын ыктыярдуу атчандар отрядын түзүп, Алай өрөөнүндөгү басмачыларга каршы аракеттерин кыскача маалымат менен камтыган атайын бир бөлүм бар бар [1.3-90]. Түркстандагы граждандык согуштун катышуучусу, советтик тыңчы П.Камерон кыргыздардын ыктыярдуу атчандар отрядын командири Кадырбек Камчыбековдун Мойдунбек корбашчыны куралсыздандырып, колго түшүргөндүгү тууралуу тарыхый очеркинде [2.62-69] эпидоддук таризде чагылдырылган. Албетте, советтик тарыхчыларга репрессияланган “эл душмандарынын” тизмесинде турган эр-азаматтарды терең иликтенге советтик идеология жол берген эмес.

Эгемен доордо деле эки инсан жөнүндө изилдөө иштери колго алынбай келет. Кыргыздардын ыктыярдуу атчандар полкунун тарыхын изилдеген окумуштуу Н. Тунтеевдин эмгегинде [3] деле негедир эки тарыхый инсан жөнүндө таптакыр маалымат жок. Болбосо мына ушул эки азамат Кыргызстандын түштүк аймагында кыргыздардын ыктыярдуу атчандар отрядын уюштургандардын башкы демилгечилери болгон. Менимче эки тарыхый инсан тууралуу кеңири маалыматтар НКВДын сырдуу сандыгына бекитилген окшойт. Бирок, архив маалыматтардын негизинде басмачылардын кыймылы боюнча толук кандуу конструкциясын түзүү учурунда [4.34-66] басмачыларга каршы күрөштүн каармандары катары Кадырбек Камчыбеков менен Жамшидбек Карабеков тууралуу жаңы маалыматтар чыга баштады.

1-сүрөт. Төмөнкү катарда, оң жакта биринчи отурган Кадырбек Камчыбеков, анын аркасында турган Жамшитбек Карабеков

Басмачылар кыймылынын алгачкы баскычы элдик кыймыл катары басмачылардын артыкчылыгы менен жүргөн. Кызыл Армиянын алгачкы курамын түзгөн дашнактар менен орус дыйкандар армиясынын бейкүнөө жергиликтүүлөргө жасаган зордук-зомбулуктары менен кандуу кыргынынын кесепетинен жергиликтүү калктын Совет бийлигине карата ишенбөө, иренжүү сезими күч алып, жергиликтүү калктын басымдуу бөлүгү басмачылардын катарында болгон. Мадаминбек “ляшкар башы” Фергана өрөөнүндөгү көзөмөлдү 1920-жылдын жаз айларына чейин кармап турган. Албетте жергиликтүү калк Мадаминбектин армиясын

моралдык жана каржылык жактан колдоп кубаттаган. Областагы оор кырдаалды сезген РСФСРдин Эл Комиссарлар Совети 1919-жылы 11-августта Түркстан фронтун түзүп, анын командирлигине М.В.Фрунзени дайындаган. 1919-жылы 8-октябрда жогорудагы органдын демилгеси менен Түркстан комиссиясы түзүлөт. Тажырыйбалуу саясий билими жетик большевиктер менен толукталган бул комиссия кырдаалды иликтеп чыгып, Фергана областындагы тажырыйбасыз ревкомдордун жана реакциячыл маанайдагы, коммунисттик идеология тууралуу таптакыр түшүнүгү жок дашнактар менен толукталган Кызыл гвардиянын акылга сыйбаган иш-аракеттерин ашкерлейт. Комиссиянын чечиминин жыйынтыгы менен айрым кызыл командирлер ревтрибуналга тартылат, дашнактардын дружинасы таркатылат, дыйкандар армиясы куралсыздандырылат. Вақыф, казылыктар кандайдыр бир деңгээлде калыбына келтирилет. Ошентип Түрккомиссиянын мындай ишмердүүлүгүнүн натыйжасында жергиликтүү калкта Совет бийлигине карата ишеним жаралып, айрым жерлерде басмачыларды колдоодон баш тарта баштаган. Комиссия, басмачыларга каршы күрөш компаниясына жергиликтүү калктын өкүлдөрүн тармайынча ийгиликке жетүүгө мүмкүн эмес, деген пикирин Түркстан Борбордук Аткаруу Комитетине билдирген. 1920-жылы 15-майда Түрк БАК, Түркфронттун революциялык аскердик совети менен биргеликте чыгарган декретине ылайык, Советтик Түркстан республикасын коргоо максатында жергиликтүү калктын белгилүү тобун куралдандырып, акырындык менен милиция системасына өткөрүү болгон Бул аскердик окутуу процесси менен коштолгон [5.47-48].

1920-жылдын июнь айында Ош шаарынын Эркиндик аянтында (мурдагы Церковная) жергиликтүүлөрдү массалык түрдө аскердик окууга тарта баштады. Аскердик окутуунун биринчи агымында Кадырбек Камчыбеков менен Жамшидбек Карабеков болгон. Кадырбек Камчыбеков аскердик окууга чейин эле, 1918-1921 жылдар аралыгында Кашкар-Кыштак болуштук башкаруу советинин төрагасы болуп шайланган. Аскердик окуудан өткөндөн кийин Алайдагы кыргыздардын ыктыярдуу элдик милиция отрядын уюштуруп, Алай өрөөнүндөгү басмачылардын кыймылына каршы күрөшкөн.

М.В.Фрунзенин демилгеси менен мурдагы штабс-капитан, кавалерист Сулайман Күчүковдун башкаруусунда төрт отрядды камтыган Кара-Кыргыз атчандар полку түзүлөт. Биринчи отряд Гүлчөдө, экинчи отряд Жалпакташта, үчүнчү отряд Көкартта, төртүнчү отряд Базар-Коргондо жайгашкан. Мына ушул Гүлчөдөгү отрядды Кадырбек Камчыбеков жетектеген. Алгач кыргыз атчандар полкунун жалпы саны 1000 дин тегерегинде болгон. Кара-Кыргыз атчандар полку Фергана фронтунун аскердик штабына бириккен.

Совет бийлиги басмачыларга каршы согушта, корбашылардын ортосундагы карама-каршылыктарды кылдаттык менен өз пайдасына чечүү сыяктуу тактиканы пайдалана баштады. М.В.Фрунзенин айлакер амалын менен “отуз уул” уруусу менен “ичкилик” ортосундагы илгертен келе жаткан уруулук аралык тирешүүнү, дал ушул Кадырбек Камчыбековдун колу менен Мойдунбек корбашчынын колун талкалап, өзүн 1921-жылы колго түшүрүү тактикасында колдонгон [6.337-340].

1922 г. В штабе групп войск Ферганского фронта. Слева начштаба Соколовский В. Д. (впоследствии Маршал СССР), рядом с ним Камчыбеков Кадырбек.

2-сүрөт. Фергана фронтунун аскердик штабында 1922 ж. Сол жакта биринчи отурган штабдын башчысы Д.В.Соколовский (кийин СССРдин маршал чинине жеткен), анын катарында Кадырбек Камчыбеков. Оң жакта биринчи отурган Жамшитбек Карабеков.

А.И.Куниндин маалыматы боюнча Кадырбек Камчыбеков 1921-жылы комунисттик партиянын мүчөлүгүнө кабыл алынган. 1922-жылы январда Гүлчө болуштугунун жалпы чогулушу Кадырбек Камчыбековду Ош уездинин шаардык IV саясий конференциясына делегат кылып жиберген. Кадырбек Камчыбеков Кыргызстандын түштүк аймагында саясий таасирдүү фигурага айлана баштады. Кадырбек Камчыбековдун ыктыярдуу отчандар отрядынын курамы Гүлчө, Жошолу, Корул айылдарында жашаган жергиликтүүлөрдөн түзүлүп, жарым казармалык абалда турган. Отряддын штабы Жошолу айылында жайгашкан. Дайыма 20-25 аскер горнизонунда штабды коргоп турган. Аскердик отряд алгач жергиликтүү калктын эсебинен каржыланган. Отряддын негизги функциясы стратегиялык ашууларды көзөмөлдөө жана Кытайдан Памир, Эркечтам, Сопу-Коргон аркылуу Фергана аймагындагы басмачыларга келип жаткан курал жарактарды колго түшүрүү болгон. 1930-жылга чейин Алай, Алайку, Өзгөн аймактарында басмачылар кыймылын талкалоого активдүү катышкан. 1931-жылы Кадырбек Камчыбеков Кызыл Туу ордени менен сыйланган.

3-сүрөт. Жаныбек казынын отряды (совет өкмөтүнө өткөн учуру). Биринчи катарда солдон 2-Кадырбек Камчыбеков – Гүлчөдө түзүлгөн элдик милиция отрядынын командири, 3- Абдулла Ярмухамедов – Түркстан АССРин ОГПУнун башчысынын орун басары, 4-Жүсүп миңбашы, 5-Мати миңбашы.

Жамшитбек Карабеков орус-тузем мектебин аяктагандан соң, Казан университетин бүтүрүп, 1902-жылы 15-мартта Мады айылында жайгашкан орус-тузем мектебине окутуучу болуп келген [7.29-30]. Поль Пеллиондун жол күндөлүгү жана Шарьл Нуэттин сүрөттүрдүн алкагында даярдалган китепте, [8.75] ортодогу жигит Асанбектин уулу Мамадалибек экенин (4-сүрөттө) Пеллиондун жол күндөлүгү боюнча аныктадык, деген тыянагын айтышат.

4-сүрөт. Курманжан датка менен Г. Маннергеймдин ортосунда отурган Жамшитбек Карабеков, 1906-жыл.

Бирок, биз бул жигит Жамшитбек Карабеков экенин тактадык. Анткени ошол учурда Жамшитбек Курманжан Датканын неберелеринин ичинен жападан жалгыз эң билимдүү, европа маданиятын өзүнө сиңирген инсан болгон. Жамшитбек орус тилин мыкты билген тилмеч катары Курманжан Датканын европалык, россиялык өкүлдөр менен расмий жолугушууларында дайыма жанында болгондугун (4-сүрөт), бир топ тарыхый булактар айгинелеп турат.

Совет бийлигинин алдында Ош уездинин билим берүү бөлүмүнүн башчысы кызматын аркалап, уезд боюнча жаңы орус тузем мектептеринин ачылышына жана жадиддик билим берүүнүн жаңы системасын жайылтууда зор эмгек жасаган. Фергана өрөөнү боюнча саясий чөйрөдө кадыр барктуу, билимдүү инсан болгон. Ошондуктан саясий кырдаалга байланыштуу 1917-жылы 28-ноябрда Кокон шаарында өткөн жалпы мусулмандардын чукул чакырылган IV-курултайында, Мустафа Шокай жетектеген Түркстан автономиялык өкмөтүнүн Убактылуу Элдик Кеңешинин мүчөсү болуп шайланган [9, 60]. Кокон автономиясы советтер тарабынан талкаландан кийин, 1918-жылы май айында Ош уездинин революциялык комитетинин административдик бөлүмүн жетектеген, андан соң элдик милиция бөлүмүн башкарган (Ош областынын ички иштер биринчи башкаруучусу). Жамшитбек Карабеков Совет бийлигинин алгачкы жылдарында дайыма Кадырбек Камчыбековду, европалык аскер командирлердин ортосундагы сүйлөшүүлөрдө тилмеч катары коштоп жүргөн (2-сүрөт).

Жамшитбек Карабеков Совет бийлигин кызыл армиянын катарында кызмат учурундагы эрдиктери үчүн революциялык орден жана атайын аскердик курал менен сыйланган.

Эки тарыхый инсандын туулгандыгы тууралу эки ача маалымат бар. Советтик окумуштуу А.И.Кунин Кадырбек Камчыбековду Алай-Гүлчө болуштугунун Жошолу айылында 1882-жылы туулгандыгын маалымдайт. Ал эми профессор Б.Дж.Абдрахманов Кадырбек Камчыбековду 1876-жылы туулган, Жамшитбек Карабеков 1875-жылы туулган (архив №7295), деген маалыматты жарыялаган.

Каардуу репрессия учурунда НКВД тарабынан “тухачевскийдин иши” боюнча бир топ советтик аскер кызматкерлери “антисоветтик тыңчы” жалаасы менен атууга кетти. Бул кандуу процесс Кыргыз ССР ин кызыл армиясын да жалмап өттү. Кыргыз кавалериялык полкунун кыргыз улутундагы 44 аскер кызматкери “социал-туран партиясынын аскердик филиалын” уюштурууга шектелип атылды [10.67]. Мына ушул атылган 44 аскер кызматкерлеринин ичинде биздин эки каарманыбыз да бар эле.

1937-жылы 21-август айында Кадырбек Камчыбеков менен Жамшитбек Карабеков “антисоветтик ишмердүүлүгү” үчүн “эл душманы” катары камака алынып, ошол эле жылы экөө

тең 1-ноябрда атылган. 1957-жылы 22-январда реабилитация болушкан (архив №7295) [11.102-125].

Кара-Кыргыз автономиялык облусунун түзүлүшүнө ак кызмат кылган эки тарыхый инсандын өмүр таржымалы, репрессия учурунда жалган жалаа жабылып, баштарынан өткөн оор тагдырынын тарыхы УКМКын (ошол учурда НКВД) архивинде жатса керек. Келечекте тарыхчы окумуштуулар терең иликтеп, изилдейт деген ишенимдебиз.

Колдонулган булактар:

1. Кунин А.И. Под алым стягом октября. –Фрунзе, 1985. 73-90 бб.
2. Камерон П. Ликвидация банд Муетдина и Рахманкула. // Чекисты огненных лет. -Фрунзе, 1976. 62-69 бб.
3. Тунтеев Н. Красные кавалеристы Кыргызстана. –Бишкек, 1994.
4. Жаркынбаев Т.Ж. Краткая история басмаческого движения в Ферганской долине (1918-1924 гг.) Архивные документы, материалы, фотографии и комментарий. –Ош, 2024. 34-66 бб.
5. ошол эмгекте 47-48 бб.
6. ЦГА УзССР фонд 17, опис №1, дело №90. Л.337-340.
7. Зулуев Б.Б. XIX-кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында). –Бишкек, 2019. 29-30 бб. // Педагогика илимдеринин окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты.
8. Гзавье Аллез (илимий редактор) “Француз менен кыргыздын өзгөчө жолугушуусу Алай, 1906-жыл”. –Бишкек, 2024. 75 б.
9. Жаркынбаев Т.Ж. Краткая история басмаческого движения в Ферганской долине (1918-1924 гг.) Архивные документы, материалы, фотографии и комментарий. –Ош, 2024. 60 б.
10. Абдрахманов Б.Дж. Из истории вооруженных сил Кыргызстана (Особенности формирования и деятельность. 1918-1945 гг.) –Бишкек, 2023. 67 б.
11. Абдрахманов Б.Дж. Книга жертв политических репрессий Кыргызской Республики (1920-1953 гг.) V том. –Бишкек, 2021. 102,125 бб.